

*Modern Educational Processes
Съвременни образователни процеси*

ФАКТОРИ НА УДОВЛЕТВОРЕНОСТТА НА НАЧАЛНИТЕ УЧИТЕЛИ ОТ ПРОФЕСИОНАЛНАТА ДЕЙНОСТ

Веселина Иванова

Тракийски университет – Стара Загора

Елеонора Милева

Национална спортна академия „Васил Левски“

Резюме. Цел на изследването е да се проучи удовлетвореността от професионалната дейност на учители от началния етап на основната образователна степен. В изследването участват 232 начални учители, които преподават различни учебни дисциплини от I до IV клас. Приложен е модифициран вариант на въпросник, съдържащ 22 айтема, насочени към удовлетвореността от учителската професия. Използвани са математико-статистическите методи алтернативен анализ, вариационен анализ, факторен анализ по метода на главните компоненти, коефициенти Ман-Уитни и Крускал-Уолис, корелационен анализ. Резултатите показват, че с най-високи стойности за удовлетвореността на началните учители са показателите: размер на отпуските, взаимоотношения с колеги, взаимоотношения с ръководство и с родители. Статистическият анализ очертава някои значими корелации между различните фактори на удовлетвореността на учителите. Резултатите от изследването разкриват основните предпоставки за подобряване на условията на труд и на социалната среда на учителите в началното училище в страната.

Ключови думи: начални учители; удовлетвореност; професия; фактори; взаимодействие

Учителската професия се отнася към социономичните професии, основаващи се на множество различни взаимодействия и възникващи при тях взаимоотношения. Тя се определя като „социална, хуманна, идеологическа, сложна и комплексна, творческа професия“ (Shivacheva-Pineda, 2019). Като основни средства на учителската професия се посочват „учебното съдържание, педагогическото общуване, личността на учителя, дейността на учениците“ (Shivacheva-Pineda, 2019). Едно от значимите професионални качества, което се визира в литературата за успешно упражняване на дейността, е любовта към професията (Teneva, 2018). Професионалните умения на учителя и комуникативният му стил оказват изклю-

чително влияние върху мотивацията на учениците. Важен аспект е установеният факт, че „колкото по-асертивни и загрижени за потребностите на своите ученици са учителите, толкова по-голямо е доверието на обучаващите се към тях“ (Neminska, 2015).

Педагогическата дейност на учителите в началния етап на основната образователна степен се отличава съществено от тази на учителите специалисти по отделните учебни предмети в средната и горната образователна степен. Тук трябва да се отбележат две основни причини. На първо място, в повечето случаи началните учители осигуряват обучението по всички учебни предмети на малките ученици от I до IV клас. Това предявява високи изисквания към професионалната подготовка и формирането на професионални умения и компетентности за преподаване на отделните учебни дисциплини, които се изучават в училище. Влиянието на личността на учителя и равнището на неговите професионални умения върху качеството на образователния процес е неоспорим факт (Rasheva-Merdzhanova & Bogdanova, 2012; Engels-Kritidis, 2017). Поставя се въпросът за качеството на обучение по преподаваните предмети в началния етап на образователната система (Mileva, 2018).

Втората основна причина, която прави труда на началния учител изключително труден, стресогенен и различен, е спецификата и възрастовите характеристики на учениците от началната училищна възраст. Като такива най-често се визират импулсивност на реакциите, неустойчивост на вниманието, емоционална затормозеност, ниска самооценка, несъобразяване с правилата и реда в училище, страх от учителя и други (Zheliashkova-Koynova, 2002; Valkov, 2017).

В специализираната литература се посочват различни актуални проблеми в професионалната дейност на българските учители, които в най-голяма степен се отнасят и до началните педагози, като претоварено по обем *учебно съдържание* и недостъпен стил на разработване на учебниците; голямо *натоварване на учителя* с множество ангажименти и роли; постоянни промени в учебните програми; *трудна работа с родителите*; увеличаваща се *агресия* в училище в различните ѝ варианти и видове; *голям брой деца* в класа, с който работи учителят и други⁴⁾ (Shivacheva-Pineda, 2019).

Проучването на мотивацията на студентите за избор на учителска професия и очакванията на бъдещите начални учители към професията е от съществено значение за трудовата им дейност и реализация (Neminska, 2015). Същевременно този избор е свързан с процеса на професионална подготовка. Според Ц. Делчева самоцелното натрупване на научно-теоретични знания и усвояването на умения за практиката, сами по себе си, нямат ресурса да се превърнат в професионални компетенции, ако не бъдат преработени и преосмислени през личния опит и собствената светогледна позиция на бъдещите професионалисти (Delcheva, 2015). В тази връзка, Г. Игнатов изследва мнението на студенти за визията на съвременния университетски преподавател – този, който ще зададе желаните професионални качества, необходими на бъдещия учител (Ignatov, 2016).

В последните няколко години в България се провеждат редица положителни реформи и са приети множество нормативни документи и актове в сферата на образованието, които съществено повишават статута на учителската професия в обществото. Постепенно започва да нараства интересът на младите хора за упражняване на специалността „учител“.

Проучванията върху динамиката за бъдеща реализация на специалистите по начална училищна педагогика показват, че националният пазар на образователни услуги изпитва необходимост от кадри с този профил на професионална подготовка. По данни на НСИ към учебната 2017/2018 г. общият брой учители в началните училища е 18 469 души, като от тях 1187 са мъже и 17 282 са жени. Освен силната феминизация на професията налице е и тенденция към застаряване на педагогическите кадри – над 50% от преподавателския състав в България е на възраст над 50 години.

Регламентира се законово процесът на непрекъсната професионална квалификация и кариерно развитие на учителите на всички равнища на образователната система в България. Приетата Национална стратегия за развитие на педагогическите кадри в България за периода 2014 – 2020 г. е насочена към разработване и утвърждаване на единна и непротиворечива система за подготовка и продължаваща квалификация на учителите и нова образователна политика, акцентираща на перманентното им атестиране (Gospodinov, Peicheva-Forsait, Petkova, Mizova & Parvanova, 2016; Petkova, 2018).

Безспорно нормативният акт, който оказва най-значимо влияние върху реформите в образованието в България, е Законът за предучилищното и училищното образование, в сила от 01.08.2016 година¹. Той задава основната образователна политика в държавата.

Новият Закон прави стъпка към промяна на модела от централизирано-институционален към автономен модел с делегиране на права и отговорности на училищата и на участниците в образователния процес като учители, родители, ученици, общини (Borisov, 2017). Въз основа на Закона са утвърдени нови държавни образователни стандарти в системата на предучилищното и училищното образование. Те съответно повлияват върху разработването на нови учебни програми по всички учебни предмети за всички нива и степени на образователната система в България.

Предвижда се изграждане на цялостна система за квалификация и професионално израстване на педагогическите специалисти. Основните нови акценти в професионалното развитие на педагозите се свързват със задължителна квалификация на педагогическите специалисти, разработване на система за сертифициране на институциите, предлагащи образователни услуги за учители, определяне на брой кредити за всеки сертифициран курс, определяне на брой кредити, които всеки учител трябва да усвои за определен период от време. Квалификацията на педагогическите специалисти се обвързва с тяхното кариерно развитие (Borisov, 2017).

Съгласно Закона за предучилищното и училищното образование „основа за кариерно развитие са учителският стаж, получените квалификационни кредити, придобитата професионалноквалификационна степен, както и резултатите от атестирането им“⁽⁴⁾.

Други важни нормативни актове са Наредба №12 от 01.09.2016 г. и Наредба №15 от 22.07.2019 г. за статута и професионалното развитие на учителите, директорите и другите педагогически специалисти в системата на предучилищното и училищното образование^(2,3). Те определят държавния образователен стандарт, чийто акцент е поставен върху предпоставките за повишаване на авторитета и социалния статус на педагогическите специалисти, изграждане на система за продължаваща квалификация, за професионално усъвършенстване и кариерно развитие. С Наредба № 12 се въвежда задължително атестиране на преподавателския състав.

От Националното изследване за проучване на актуалното състояние на подготовката и продължаващата квалификация на педагогическите кадри в България, проведено от авторски колектив към Факултета по педагогика при СУ, става ясно, че учителите участват периодично в различни квалификационни дейности (Gospodinov, Peicheva-Forsait, Petkova, Mizova & Parvanova, 2016; Petkova, 2018). Същевременно според учителите системата за продължаваща квалификация на педагогическите кадри не отговаря изцяло на техните потребности и очаквания.

Удовлетвореността, като сложен и многостранен психичен феномен, често се разглежда в контекста на професионалната дейност поради свързаността ѝ с ефективността на положения труд и неговата проекция в личностен и социален план. Удовлетвореността от професионалния труд е не само резултат, но и фактор на бъдещата дейност на човека.

С оглед на настъпилите значими промени в системата на предучилищното и училищното образование в България след приемането на Закона за предучилищното и училищното образование е интересно да се проучи удовлетвореността на началните учители от професионалната им дейност и факторите, които влияят върху нея.

В българската педагогическа литература по различно време са правени множество изследвания за удовлетвореността от учителската професия с разнообразен контингент от педагози.

Д. Господинов провежда мащабно изследване с 293 учители от 14 средни училища в 4 различни града в страната (Gospodinov, 2013). Той установява относително добро ниво на удовлетвореност при част от учителите. Сред различните видове на удовлетвореност от работата най-високо е нивото на взаимоотношенията с учениците, а най-ниско е това на заплащането на труда. Сред най-важните фактори, които повлияват върху удовлетвореността от професионалната дейност при педагозите са заплащането на тяхната работа, участието в управлението на училището и мотивацията на учениците за учене.

Според изследваните от П. Марчева-Йошовска израз на най-висока степен на удовлетвореност при учителите са следните фактори (Marcheva-Ioshovska, 2017): доверието, което имат към директорите, и оценяването на усилията им от тяхна страна; степенята на контрол върху начина на извършване на работата и информираността от страна на ръководството за случващото се на работното място; обемът и темпът на работа и възможностите, които им предлага тя за подобряване на практическите им умения; стандартът за здравословни и безопасни условия на труд; ниската степен на дискриминация на работното място и отсъствие на притеснения, че ще останат без работа в следващата една година.

Най-ниска удовлетвореност според изследването се отчита при: заплащането на учителския труд; стреса; дисбаланса между времето, което прекарват на работното място, и времето със семейството/приятелите; колективните взаимоотношения на работното място и между ръководител и подчинен; минималните възможности за кариерно израстване в учителската професия в следващите две години (Marcheva-Ioshovska, 2017).

Я. Тоцева изследва водещите фактори, които формират мотивационния фон за работа на учителите, като търси връзката им със самооценката (Totseva, 2015). Авторът установява, че вътрешните фактори са водещи в мотивацията за работа при изследваните учители. Като такива се очертават *„признанието, което получават за добре свършената работа; възможностите за самостоятелност в педагогическата работа; възможностите, които имат за развитие и издигане; предоставените им възможности да използват максимално професионалните си умения и способности, наличието на предизвикателства и усещането за лични постижения при изпълнението на работата в училище и предоставените възможности за повишаване на квалификацията и за различни специализации“* (Totseva, 2015).

Интерес представлява също изследване, проведено с детски и начални учители, за удовлетвореността им от професията (Kriviradeva, 2019). Установява се, че удовлетвореността от професионалния труд на учителите е относително висока. Тя не се свързва с пола, възрастта и трудовия стаж на изследваните лица. Интересен извод от проучването е, че детските учители демонстрират по-високо равнище на удовлетвореност от труда в сравнение с началните учители. Б. Кривирадева стига до заключението, че най-висока е удовлетвореността от резултатите на педагогическия труд, следвана от характера на дейността, от колегите и от директора.

Методология на изследването

Реформите в образователната система в България и приетите нови нормативни документи, резултатите от посочените проучвания и променената ситуация със статута на учителската професия в страната ни провокираха да проучим промяната в удовлетвореността на началните учители от професионалната им дей-

ност и факторите, които влияят върху нея. Целта е да се изследва актуалното състояние на удовлетвореността от трудовата дейност при този контингент учители, които работят в една много специфична и различна от другите учители трудова и социална среда.

Изследвани са общо 232 учители в страната от началния етап на основната образователна степен, като от тях 229, или 98,7%, са жени и едва 3, или 1,3%, са мъже. Фактът е доказателство за изключителната феминизация на професията и липсата на желаещи мъже, които да работят с малките ученици. Трябва да се отбележи, че 83,2% от учителите са с магистърска образователно-квалификационна степен и едва 16,8% са с бакалавърска степен. Явна е тенденцията към придобиване на високо образование, вероятно под влияние и на новите нормативни документи и изисквания.

Профилът на изследваните учители във възрастов план е разнообразен – от 21 г. до 67 г. Преобладаващ е относителният дял на по-възрастните учители, като тези над 51-годишна възраст съставляват 40,9%, а групата 41 – 50 г. е 35,3%. Делът на младите учители от 21 г. до 30 г. е много нисък – едва 5,6%, или само 13 начални педагози. Очертаната картина насочва към тенденция на застаряване на кадрите, работещи в началната образователна степен, и все още липсата на достатъчно млади учители. Вероятно предстои промяна във възрастовите характеристики на педагозите, отчитайки нарастващия интерес към придобиване на висше педагогическо образование за работа в началната училищна степен от страна на младите хора.

Отчитайки възрастта на респондентите, логично е значителна част от тях да имат трудов педагогически стаж над 21 години – 63,8%. Не е малка групата на учителите със стаж до 10 години – 23,7%. Най-нисък е относителният дял на началните учители с педагогически стаж между 11 и 20 години – 12,5%. Това означава, че след десетата година учителите най-трудно се задържат в професията и вероятно част от тях се пренасочват към други образователни сфери.

Положителен факт е, че 44% от изследваните лица са с висока степен на квалификация – притежават първа, втора или трета ПКС. Малко по-нисък е дялът на учителите с по-ниска квалификационна степен, четвърта или пета – 37,5%. Сравнително малко са началните педагози без ПКС – 18,5%, като най-вероятно това са млади учители, които са в началото на кариерното си развитие. Представените данни са добър атестат за професионалното израстване и възможностите за квалификация пред учителите, предполагаме и под влияние на новите процеси, които се случват в последните години в образователната система на страната.

Интересно е разпределението на учителите в зависимост от местонахождението на училището. Прави впечатление, че повече от половината респонденти са от малък град или село – 58,6%. Втората група са от училища в голям град – 35,8%, и най-малка е групата на учителите от столицата – 5,6%. Вероятно този факт е причината значителна част от изследваните лица да работят в основни или

начални училища – 65,1%. Процентът на учителите, работещи в средни училища, е 34,9%.

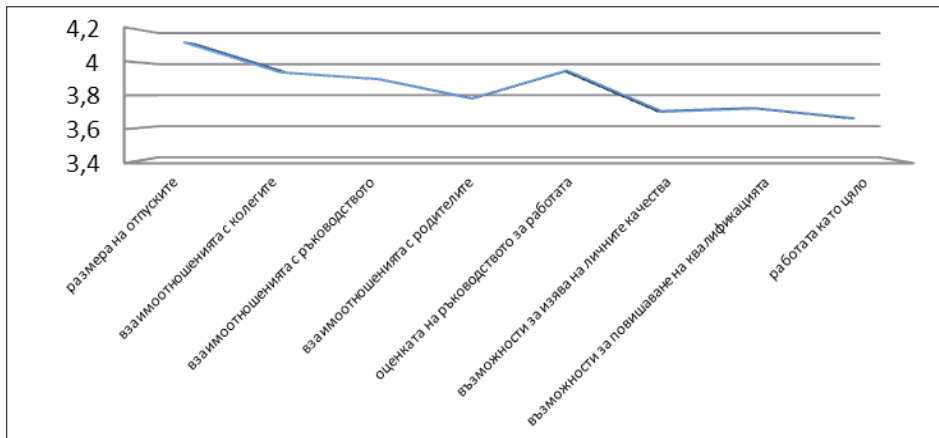
За оценяване на удовлетвореността на началните учители от професионалната дейност е приложен модифициран въпросник за учителската удовлетвореност (Tosheva, 2012). Той е адаптиран за български условия с 272 учители, като след прилагане на факторен анализ по метода на главните компоненти са очертани следните четири основни фактора (Ivanova & Mileva, 2019): „Организация и професионална среда“ – 40,1% от общата вариация; „Социални условия на труд“ – 8,7% от общата вариация; „Реформи в образованието“ – 6% от общата вариация, и „Образование и личностно развитие“ – 4,9% от общата вариация.

Оценяването на отговорите във въпросника е по Ликертова скала от 1 (минимална степен) до 5 (максимална степен).

За статистическа обработка на получените от въпросника резултати са приложени алтернативен, вариационен, корелационен анализ (критерий на Спирман r), непараметричните критерии на Ман-Уитни (U) и на Крускал-Уолис (H) за сравнение на отговорите на изследваните лица.

При анализа на резултатите за удовлетвореността на учителите от началния етап на основната образователна степен от професионалната дейност и след приложени вариационен анализ се установява, че с най-висока степен на значимост се открояват следните променливи (фиг. 1):

- размерът на отпуските – $M = 4.12$; $SD = .93$;
- взаимоотношенията с колегите – $M = 3.94$; $SD = 1.03$;
- взаимоотношенията с ръководството – $M = 3.90$; $SD = 1.13$;
- взаимоотношенията с родителите и училищното настоятелство – $M = 3.78$; $SD = 1.09$;

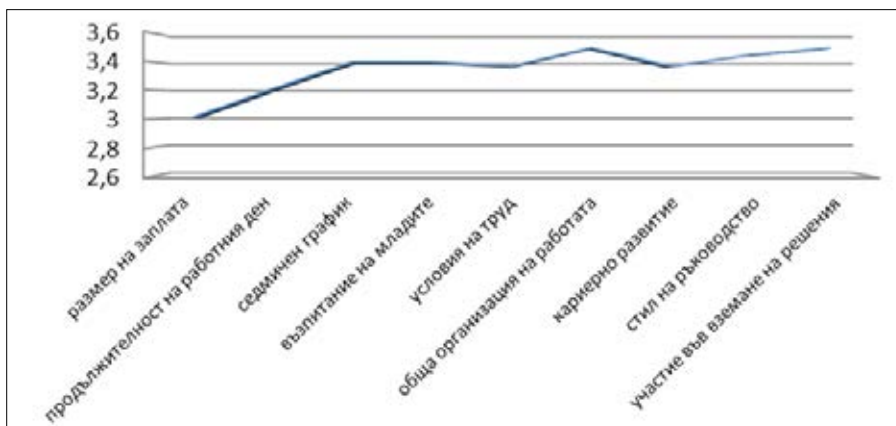

Фигура 1. Фактори на учителската удовлетвореност с висока значимост

- оценката на ръководството за работата – $M = 3.95$; $SD = 1.00$;
- възможностите за изява на личните качества и способности в работата – $M = 3.70$; $SD = 1.04$;
- възможностите за повишаване на квалификацията – $M = 3.72$; $SD = 1.10$;
- работата, като цяло – $M = 3.66$; $SD = .99$.

Прави впечатление, че в голяма степен удовлетвореността на началните учители от професионалната дейност се свързва с факторите на вътрешната среда, като взаимоотношенията с колеги, ръководство, училищно настоятелство, родители, което е много положително явление. Сравнително високата удовлетвореност от социалните връзки и релации е предпоставка за създаване на спокойна и колегиална атмосфера на работа, която допринася за емоционалния комфорт и преодоляване на стреса на работното място. Това обстоятелство е важно за началните учители, които работят в една изключително трудна възраст – прехода от детството към училищната среда.

Със средна степен на значимост по отношение на удовлетвореността на началните педагози от професионалната дейност се установяват променливите (фиг. 2):

Фигура 2. Фактори на учителската удовлетвореност със средна значимост

- размерът на заплатата – $M = 3.01$; $SD = .96$;
- продължителността на работния ден – $M = 3.21$; $SD = 1.23$;
- седмичният график на учебна заетост – $M = 3.40$; $SD = 1.22$;
- възможността да участват във възпитанието и личностното изграждане на младото поколение – $M = 3.40$; $SD = 1.10$;
- условията на труд и материалната база за учебната дейност – $M = 3.37$; $SD = 1.10$;

- общата организация на работата в училище – $M = 3.50$; $SD = 1.06$;
- възможностите за кариерно развитие в професията – $M = 3.37$; $SD = 1.17$;
- стилът на ръководство на работата в училище – $M = 3.45$; $SD = 1.26$;
- участието във вземане на решения за работата в училище – $M = 3.50$;

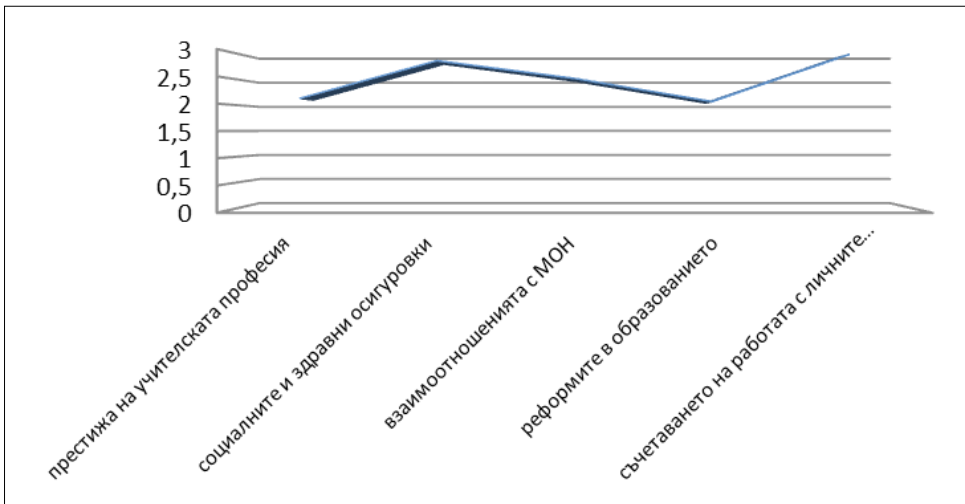
$SD = 1.18$.

Прави впечатление, че началните учители са сравнително удовлетворени от размера на заплатата. Вероятно това е резултат от предприетите мерки от страна на МОН и приетите важни нормативни документи, които неизменно се свързват и със заплащането на учителите в страната.

Сравнително удовлетворени са учителите от организацията на трудовата дейност и на работата в съответното училище, както и от конкретните условия на труд. Все повече се оценяват възможностите за кариерно развитие в професионалната сфера (Gospodinov et al., 2016; Petkova, 2018).

Положителна тенденция е, че учителите в определена степен са доволни и от стила на ръководство в образователната институция, което вероятно се обвързва и с възможностите за участие във вземане на решение в дейностите на училището.

С най-ниска степен на значимост за удовлетвореността на началните педагози от професионалната им дейност са следните променливи (фиг. 3):

Фигура 3. Фактори на учителската удовлетвореност с ниска значимост

- престижът на учителската професия – $M = 2.12$; $SD = 1.07$;
- социалните и здравните осигуровки и други социални придобивки – $M = 2.84$; $SD = 1.26$;

- взаимоотношенията с МОН и държавната администрация в сферата на образованието – $M = 2.50$; $SD = 1.17$;
- реформите в образованието – $M = 2.06$; $SD = 1.10$;
- съчетаването на работата с личните и семейните ангажименти – $M = 2.96$; $SD = 1.15$.

Става ясно, че през погледа на началните учители престижът на учителската професия в България все още е твърде нисък. Въпреки предприетите положителни действия и инициативи в системата на образованието от 2016 г. постоянните реформи в тази сфера явно създават чувството за дискомфорт и неудовлетвореност у учителското съсловие. Отчитайки факта, че значителна част от изследваните лица са от малки градове и села, взаимодействията с МОН и държавната администрация в образованието са трудно осъществими. Това вероятно повлиява върху по-ниското оценяване на този показател.

Трябва да се отбележи, че не се наблюдава влияние на различните полови, демографски, образователно-квалификационни характеристики върху удовлетвореността на началните педагози от размера на заплатата и размера на отпуските (съгласно резултатите от критерия на Ман-Уитни U и Крускал-Уолис H).

След прилагането на теста на Крускал-Уолис (H) се установява, че младите учители до 30 години оценяват по-високо престижа на учителската професия и съответно този показател е по-нисък за удовлетвореността на по-възрастните начални учители – $H = 12.41$, $df = 3$, $p = .006$.

Престижът на професията се възприема като по-висок при началните учители без професионалноквалификационна степен, като удовлетвореността по този показател е по-ниска при учителите с най-висока ПКС – $H = 8.79$, $df = 2$, $p = .012$. Този резултат може да се обясни с мотивацията и положителните предварителни очаквания и нагласи на по-неопитните и по-младите учители за бъдеща професионална реализация и развитие.

Извършеният корелационен анализ (критерий на Спирман r за корелации над 0.500) разкрива някои важни релации и взаимовръзки между отделните параметри на удовлетвореността на началните учители от професионалната им дейност, което е доказателство за тясната връзка между тях и необходимостта да се разглеждат в контекста на единната педагогическа дейност и специфичната образователна среда на началните педагози.

Най-високи корелации се наблюдават между престижа на учителската професия и реформите в сферата на образованието ($r = .540$, $p = .000$). Това е логично явление. Многобройните реформи в образователната система рефлектират директно върху повишаване на статута на учителската професия и удовлетвореността на учителите от този факт.

Установяват се множество връзки с променливата за взаимоотношенията с МОН и държавната администрация в сферата на образованието, но най-висока

е корелацията на този показател с реформите в образованието ($r = .730$, $p = .000$). Естествено е двете твърдения да са взаимосвързани. МОН е институцията, която на практика инициира и реализира всички реформи в образованието в страната, и това рефлектира неизменно върху качеството на образованието в различните образователни степени. Предприетите законодателни действия и реформи влияят непосредствено върху удовлетвореността от професионалната дейност при изследваните учители.

Интересни взаимосвързки се установяват между взаимоотношенията на началните учители с училищното ръководство и променливите *стил на ръководство на работата в училище* ($r = .730$, $p = .000$), *оценка на ръководството за работата на учителите* ($r = .693$, $p = .000$) и *участие на началните педагози във вземане на решения за работата в училище* ($r = .633$, $p = .000$). Безспорно добрите взаимоотношения в училищната среда се влияят непосредствено от авторитарния или демократичния стил на управление от страна на директорите на училищата. От своя страна, възможностите за участие на учителите във вземането на решения подобряват връзките с училищните ръководства.

Продължителността на работния ден на учителите корелира по естествен начин със седмичния график на учебна заетост ($r = .654$, $p = .000$). Тези две променливи са взаимосвързани.

Възможността на педагозите да участват във възпитанието и личностното изграждане на младото поколение, си взаимодейства с възможностите за изява на личните качества и способности на учителите в работата ($r = .651$, $p = .000$). Възпитанието на подрастващите е сложен и противоречив процес и изисква правилен подход и изградени професионално-личностни качества от страна на учителите. Участието в процеса на възпитаване на младото поколение е съществена и неизменна част от характеристиките на педагогическата професия.

Изводи

Въз основа на проведеното изследване и анализа на резултатите за удовлетвореността на началните учители от професионалната им дейност и факторите, които влияят, могат да се направят следните по-важни изводи.

1. През последните четири години са приети важни нормативни документи за промяна на образователната система в страната, които влияят положително върху професионалната квалификация и кариерното развитие на българските учители, вкл. и на учителите в началния етап на основната образователна степен.

2. Очертава се променен профил на началните учители в страната, който насочва към преобладаваща част на по-възрастните педагози, с по-продължителен трудов стаж и същевременно с по-висока квалификация и професионалноквалификационна степен.

3. Началните учители изразяват удовлетвореност от факторите на специфичната вътрешна социална среда, свързани с различните видове професионални взаимоотношения и взаимодействия. Приоритетно място заемат връзките с училищното ръководство.

4. Началните учители са най-неудовлетворени от статута на учителската професия в обществото, както и от постоянните реформи в сферата на образованието.

5. Очертани са множество релации и взаимовръзки между изследваните показатели, което насочва към единството на факторите, влияещи върху удовлетвореността на началните педагози от учителската професия, нейната сложност и многообразие.

Препоръчваме перманентно проучване на факторите на удовлетвореността от трудовата дейност при учителите от началния етап на основната образователна степен и сравнение между различните изследвания с оглед открояване на актуалните проблеми и тенденции в професионалната дейност и изява на тази категория български учители.

БЕЛЕЖКИ

1. Закон за предучилищното и училищното образование.
2. Наредба №12 (от 01.09.2016) за статута и професионалното развитие на учителите, директорите и другите педагогически специалисти (2016).
3. Наредба №15 (от 22.07.2019) за статута и професионалното развитие на учителите, директорите и другите педагогически специалисти (2019).
4. Синдикат „Образование“, КТ „Подкрепа“.

ЛИТЕРАТУРА

- Борисов, Л. (2017). *Състояние и функциониране на системата за физическо възпитание в Република България*. София: Болид-Инс.
- Вълков, П. (2017). Стресът в учителската професия и копинг-стратегии. *Е-списание*, (3).
- Господинов, Б., Пейчева-Форсайт, Р., Петкова, И., Мизова, Б. & Първанова, Й. (2016). Национално изследване на системата за подготовка на педагогическите кадри във висшите училища и сравнителен анализ на системата за поддържаща квалификация и кариерно развитие в Република България, Европейския съюз и други страни. София: Св. Климент Охридски.
- Господинов, Д. (2013). Удовлетвореност от труда при учителите – резултати от проведено емпирично изследване. *Българско списание за образование*, (2), 61 – 73.

- Делчева, Ц. (2015). *За практическата подготовка на бъдещите социални педагози*. Стара Загора: Тракийски университет.
- Енгелс-Критидис, Р. (2017). Качественият детски учител: личностен и професионален профил. *Педагогика*, 89 (1), 8 – 20.
- Желязкова-Койнова, Ж. (2002). *Практикум по възрастова психология. Детство*. София: Авангард.
- Игнатов, Г. (2016). Визията на университетския преподавател според студенти от специалност „Физическо възпитание и спорт“ в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. В: *Теория и практика на психолого-педагогическата подготовка на специалист в университета*. Габрово: ЕКС-ПРЕС.
- Ivanova, V. & Mileva, E. (2019). Teachers' satisfaction with their professional activities in physical education and sport. In: P. Hájek, & O. Vít (Ed.), *CBU International Conference Proceedings*. 7, pp. 453 – 458. Prague: CBU Research Institute.
- Кривирадева, Б. (2019). Удовлетвореност от професионалния труд на учителите в образователни институции (Резултати от емпирично изследване). *Педагогика*, 91(2), 159 – 179.
- Марчева-Йошowska, П. (2017). *Удовлетвореността от труда при учителите*. Плевен.
- Милева, Е. (2018). Професионалната подготовка по физическо възпитание и спорт на учителите в началния етап на основната образователна степен. *Спорт & наука*, 62(4), 106 – 114.
- Петкова, И. (2018). Учителите за продължаващата професионална квалификация на педагогическите кадри в България. *Педагогика*, 90(2), 174 – 183.
- Рашева-Мерджанова, Я. & Богданова, М. (2012). *Европейско кариерно образование и националната перспектива*. София: Амаранд.
- Тенева, М. (2018). Професионални характеристики и качества на учителя. *Педагогика*, 90 (2), 194 – 204.
- Тоцева, Я. (2013). Мотивацията на учителите за работа в мултикултурна среда. В: *Мотивацията в работата на учителите*, Варна.
- Тошева, И. (2012). *Бърнаут и учителската професия*. София: Авангард Прима.
- Шивачева-Пинед, И. (2019). Професионално-личностна рефлексия на учителя. *Педагогика*, 91 (5), 615 – 62.

REFERENCES

- Borisov, L. (2017). *Sastoyanie i funkzionirane na sistemata za fizicheskovo vaspitanie v Republika Bulgaria*. Sofia: Bolid-Ins.

- Delcheva, Ts. (2015). Za prakticheskata podgotovka na badeshtite socialni pedagozi. *Spisanie za obrazovatelna nauka I izkustva*, (2/ 2014 – 2015), 88 – 94.
- Engels-Kritidis, R. (2017). Kachestveniyat detski uchitel: lichnosten I profesionalen profil. *Pedagogika – Pedagogy*, 89 (1), 8 – 20.
- Gospodinov, B., Peicheva-Forsait, R., Petkova, I., Mizova, B., & Parvanova, Y. (2016). Nacionalno izsledvane na sistemata za podgotovka na pedagogicheskite kadri vav visshite uchilista i sravnitelnen analiz na sistemata za poddarzasta kvalifikazia i kariernoto razvitiye v Republika Balgaria, Evropeiskia sauz i drugi strani. Sofia.
- Gospodinov, D. (2013). Udovletvorenost ot truda pri uchitelite – rezultati ot provedeno empirichno izsledvane. *Balgarsko spisanie za obrazovanie*, (2), 61 – 73.
- Ignatov, G. (2016). Viziyata na universitetskiya prepodavatel spored studenti ot spetsialnost “Fizicheskoto vazpitanie i sport” v Sofiyskiya universitet „Sv. Kliment Ohridski“. V: *Teoriya i praktika na psihologo-pedagogicheskata podgotovka na spetsialista v universiteta*. Gabrovo: EKS-PRES.
- Ivanova, V. & Mileva, E. (2019). Teachers’ satisfaction with their professional activities in physical education and sport. In: P. Hájek, & O. Vít (Ed.), *CBU International Conference Proceedings*. 7, pp. 453 – 458. Prague: CBU Research Institute.
- Kriviradeva, B. (2019). Udovletvorenost ot profesionalniya trud na uchotelite v obrazovatelni institutsii (Rezultati ot empirichno izsledvane). *Pedagogika – Pedagogy*, 91 (2), 159 – 179.
- Marcheva-Ioshovska, P. (2017). *Udovletvorenostta ot truda pri uchitelite*. Pleven.
- Mileva, E. (2018). Profesionalna podgotovka po fizicheskoto vazpitanie i sport na uchitelite v nachalniya etap na osnovnata obrazovatelna stepen. *Sport & Nauka*, 62, (4), 106 – 114.
- Neminska, R. (2015). *Simulacionno bazirano pedagogicheskoto obuchenie*. Stara Zagora: Kota.
- Petkova, I. (2018). Uchitelite za prodalzvavastata profesionalna kvalifikacia na pedagogicheskite kadri v Balgaria. *Pedagogika – Pedagogy*, 90 (2), 174 – 183.
- Rasheva-Merdzhanova, Y., & Bogdanova, M. (2012). *Evropeyskoto karierno obrazovanie i nacionalnata perspektiva*. Sofia: Amarand.
- Shivacheva-Pineda, I. (2019). Profesionalno-lichnostna refleksiya na uchitelya. *Pedagogika – Pedagogy*, 91 (5), 615 – 625.
- Teneva, M. (2018). Pprofesionalni harakteristiki I kachestva na uchitelya. *Pedagogika – Pedagogy*, 90 (2), 194 – 204.
- Totseva, Y. (2013). Motivatsiyata na uchitelite za rabota v multikulturna sreda (65 – 77). V: *Motivatsiyata v rabotata na uchitelite*. Varna.

- Tosheva, I. (2012). *Barnaut i uchitelskata profesiya*. Sofia: Avangard Prima.
- Valkov, P. (2017). *Stresat v uchitelskata profesiya i koping-strategii. E-spisanie* (3).
- Zheliaskova-Koynova, Zh. (2002). *Praktikum po vazrastova psihologiya*. Sofia: Avangard.

FACTORS OF PRIMARY TEACHERS' SATISFACTION WITH PROFESSIONAL WORK

Abstract. The aim of the research is to examine primary teachers' satisfaction with their professional activity. Subject of study are 232 primary school teachers who teach different school subjects from the 1st to the 4th grade. A modified questionnaire, with 22 items related to the satisfaction with the teaching profession, is applied. The following statistical methods are used: alternative analysis, variance analysis, non-parametric Mann-Whitney U and Kruskal-Wallis H tests and correlation analysis. The results show that the items with highest values for the primary teachers' satisfaction are: the duration of holidays, the professional relations with colleagues, the professional relations with the school management, and with parents. The statistical analysis outlines some significant correlations between different factors of the teachers' satisfaction. The results from the research reveal the main preconditions for improvement of the work conditions and of the social environment of the primary school teachers in the country.

Keywords: primary teachers; satisfaction; profession; factors; interaction

✉ **Dr. Veselina Ivanova, Assoc. Prof.**

ORDID ID: 0000-0002-0464-0967

Faculty of Education

Trakia University

Stara Zagora, Bulgaria

E-mail: v_chipeva@mf.uni-sz.bg

✉ **Prof. Eleonora Mileva, DSc.**

ORCID ID: 0000-0002-5897-0208

National Sports Academy "Vassil Levski"

Sofia, Bulgaria

E-mail: emileva2002@gmail.com